

УДК 658.15

**ЛІКВІДНІСТЬ ЯК ФАКТОР УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ РОЗВИТКОМ  
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Н.С. СКОРОБОГАТОВА

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

*У статті проаналізовано динаміку фінансових показників вітчизняних промислових підприємств, визначено основні причини їх негативної тенденції. Наведена порівняльна характеристика базових підходів до оцінки фінансового стану підприємства. Запропоновано впровадження системи контролю грошових коштів з метою підвищення ліквідності та платоспроможності підприємства*

В умовах низької платоспроможності вітчизняних підприємств зростає увага власників і топ-менеджерів до проблеми збалансованості грошових потоків і забезпечення ліквідності. З метою вирішення даної проблеми необхідно більше уваги приділяти методам оцінки та внутрішнього контролю грошових коштів підприємств, формуванні інформаційної системи для обґрунтованого прийняття управлінських рішень. Такою інформаційною системою виступає контролінг, спрямований на оптимізацію та реалізацію розробленої політики розвитку підприємства.

**Об'єкти та методи дослідження**

Деталізовано процес управління платоспроможністю і грошовими потоками досліджують у своїх розробках Мазаракі А.А., Ушакова Н.М., Лігоненко Л.О., Ковальчук Г.В., Лігоненко Л.О., Ситник Г.В. та інші науковці. Серед закордонних дослідників, що займалися питаннями оборотності операційних активів Р. Брейлі, С. Ф. Брігхем, Е. Голтрадт, С. Мейерс, Д. Ван Хорн.

Об'єктом дослідження виступають теоретико-методологічні засади і практичні аспекти оцінки і управління ліквідністю підприємств. Теоретичну й методологічну основу дослідження становлять наукові праці та методичні розробки провідних вітчизняних і зарубіжних учених у галузі економіки та управління підприємством. Вирішення наукових завдань здійснювалось з використанням наступних методів дослідження: аналіз і синтез, індукція, дедукція, порівняння, абстрагування, спостереження, критичного аналізу. Методологічною основою є системний підхід до розкриття сутності контролінгу грошових потоків.

**Постановка завдання**

Метою дослідження є визначення факторів підвищення ліквідності підприємств та місця грошових потоків у її забезпеченні, а також розроблення механізмів запровадження контролінгу грошових потоків на підприємстві як інструмента управління ліквідністю та платоспроможністю. Поставлена мета зумовила розв'язання таких завдань:

- проаналізувати існуючі підходи до визначення категорії ліквідність підприємства;
- систематизувати теоретичні підходи до сутності та організації контролінгу грошових потоків;
- запропонувати заходи щодо вдосконалення механізму руху грошових потоків та підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

**Результати та їх обговорення**

Адаптація вітчизняних вітчизняної економіки до нових форм економічних відносин в умовах виходу зі світової фінансово-економічної кризи зумовлює потребу вирішення проблемних питань, пов'язаних з економічним розвитком підприємств. На даний час діяльність

вітчизняних суб'єктів господарювання значною мірою ускладнюється тривалою кризою неплатежів, зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості, несприятливим податковим законодавством, скороченням виробництва, гострим дефіцитом фінансових ресурсів. У даному контексті практичного значення в ході діяльності підприємства набуває його платоспроможність, як здатність своєчасно та у повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями перед постачальниками, працівниками, державою, керівниками і суспільством в цілому. Як видно з рис.1, після кризових 2008-2009 рр., коли відбулося стрімке скорочення прибутків підприємств, зниження рентабельності та зменшення кількості прибуткових підприємств, і на даний час країна не в змозі наблизитись до показників докризового стану.

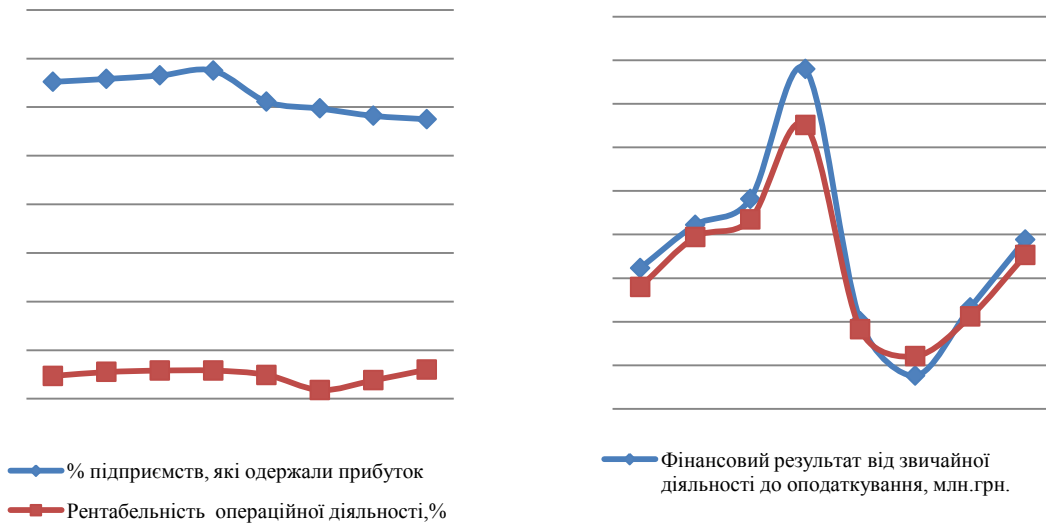


Рис. 1. Динаміка основних показників ефективності діяльності промислових підприємств (за даними [1])

Однією з причин і, водночас наслідків, теперішньої низької прибутковості вітчизняних промислових підприємств є недостатній рівень їх поточної ліквідності - співвідношення найбільш ліквідних активів з величиною поточних зобов'язань (рис.2).

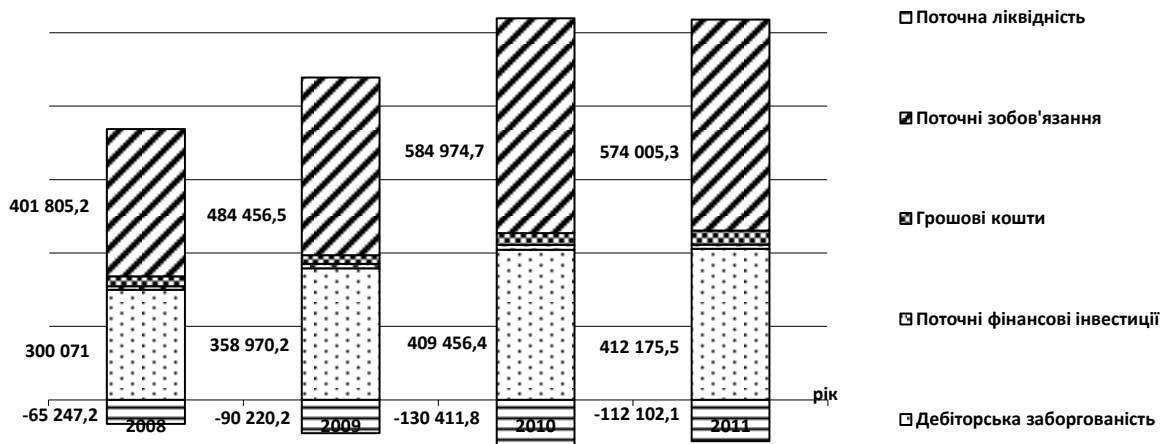


Рис. 2. Поточна ліквідність промислових підприємств України (за даними[1])

Проблема недостатності додатних грошових потоків від операційної діяльності (рис. 2) прямо залежить від управління оборотними активами. Найбільш інформативними в зв'язку з цим є показники оборотності товарних запасів, дебіторської і кредиторської заборгованості. Ці дані розраховуються в розрізі операційного і фінансового циклу. Фінансовий цикл показує період часу, протягом якого власні оборотні кошти підприємства беруть участь операційному циклі. Чим довшим є фінансовий цикл, тим більшою є потреба підприємства в грошових коштах для придбання оборотних засобів для забезпечення операційної діяльності. Як наслідок, при збільшенні фінансового циклу збільшується від'ємний грошовий потік, що скорочує чистий грошовий потік.

Поточна ліквідність прямо пов'язана з операційним циклом, структура якого показує:

- 1) ліквідність поточних активів;
- 2) платоспроможність (управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, - фінансовим циклом; про поточну неплатоспроможність свідчить перевищення періоду обороту дебіторської заборгованості над періодом обороту кредиторської заборгованості; зворотна ситуація є показником платоспроможності);
- 3) можливість підвищення отриманого прибутку шляхом визначення резервів скорочення операційного циклу. Це пов'язано з тим, що постійні загальновиробничі, збутові і адміністративні витрати не залежать від оборотності запасів, дебіторської і кредиторської заборгованості. Зростання виручки від реалізації шляхом скорочення операційного циклу не призводить до зростання вищезазначених витрат. Внаслідок цього відбувається зростання отриманого прибутку завдяки грамотному управлінню діяльністю підприємства, що безпосередньо визначається обліковою політикою підприємства, політикою закупок і політикою продаж.

Розуміння цих взаємозалежностей є дуже актуальним для підприємців України, особливо для суб'єктів малого бізнесу. Вони дуже часто намагаються покрити свої витрати шляхом підвищення ціни, але в результаті такі дії призводять до зниження обсягів реалізації і втрати конкурентних позицій. Запаси готової продукції залежуються на складі, - знижується ліквідність, збільшується виробничий цикл (внаслідок зростання періоду обороту готової продукції). Підприємці є неплатоспроможними перед контрагентами, співробітниками і державою.

Базовою характеристикою сталого розвитку підприємства є його фінансова стабільність. Як видно з рис. 2, за останні роки простежується негативна тенденція щодо рівня фінансової стабільності вітчизняних промислових підприємств, наочним показником якої виступає поточна ліквідність. Недостатність вільних обігових коштів призводить до неможливості розширення обсягів діяльності вітчизняних підприємств. Одним з напрямків вирішення даної проблеми є пошук шляхів оптимізації управління грошовими потоками підприємства, що на пряму залежить від управління його оборотними активами (зокрема, оборотність товарних запасів, дебіторської та кредиторської заборгованості). Основним критерієм ефективної діяльності підприємства у вітчизняній практиці виступає прибуток як кінцевий фінансовий результат, в основу якого покладено принцип нарахування доходів і витрат, а не фактичний рух грошових коштів. Відповідно, даний показник не враховує рівень платоспроможності підприємства.

Для вирішення проблеми ліквідності в економічно розвинених країнах існує інший підхід до визначення ключових показників діяльності, що свідчить про відмову від орієнтації на отриманий фінансовий результат (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика оцінки базових показників діяльності підприємства

Назва показника	Українська практика	Світова практика
Ліквідність	Коефіцієнт ліквідності визначається співвідношенням поточних активів до поточних зобов'язань підприємства	Ліквідність трактується як здатність підприємства розраховуватися за своїми зобов'язаннями у певний момент часу
Платоспроможність	Визначається на базі коефіцієнтів загальної, поточної, абсолютної ліквідності	Визначається на базі чистого грошового потоку підприємства, як абсолютна різниця між сумою додатних та від'ємних грошових потоків
Рентабельність	Визначається на базі балансу та звіту про фінансовий результат	Визначається на базі звіту про рух грошових коштів

Інформація про отриманий прибуток є ретроспективною за своєю природою, і тому не придатна для оперативного прийняття ефективних управлінських рішень (табл. 2).

Таблиця 2. Концептуальні відмінності прибутку та грошового потоку підприємства

Прибуток	Грошовий потік
Враховуються операції з грошовими коштами та без них (бартер, взаємозалік)	Враховуються лише операції, пов'язані з рухом грошовим коштів
Враховуються операції, які здійснені не лише у звітному періоді, але й у попередньому та наступних звітних періодах (відповідно до обраного методу – касовий чи метод нарахування)	Враховуються лише операції, оплачені у звітному періоді (метод визнання доходів і витрат не впливає на рух грошових коштів)
Амортизації необоротних активів включається до витрат підприємства, знижуючи тим самим суму прибутку	Амортизація необоротних активів безпосередньо не впливає на зміну грошового потоку
При обчисленні прибутку не враховуються зміни складових елементів оборотного капіталу (запасів, дебіторської заборгованості тощо)	Зміна складових елементів оборотного капіталу суттєво впливає на величину грошових потоків
Довгострокові інвестиції не враховуються при обчисленні прибутку	Довгострокове відволікання грошових коштів у довгострокові інвестиції знижує приток грошових коштів

Таким чином, рентабельність діяльності підприємства, розрахована на базі фінансового прибутку, не відзеркалює реальну ефективність його діяльності. Саме тому в економічно розвинених країнах світу головним пріоритетом є не прибуток як кінцевий фінансовий результат, а чистий грошовий потік, на основі якого визначається платоспроможність.

З метою підвищення ефективності управління підприємством, що в свою чергу позитивно позначиться на його фінансових показниках, вважаємо доцільним запровадити контролінг, під яким розуміють інформаційну систему, що відображає процес, набір дій, направлених на прийняття достатньо обґрунтованих рішень для управління платоспроможністю та економікою підприємства в цілому на базі системної інформації, що дасть можливість забезпечити конкурентоспроможність підприємства в стратегічній перспективі. Концепції контролінгу передбачає систему управління доходами і витратами

підприємства, що включає в себе такі підсистеми, як планування, контроль, аналіз і регулювання затрат і доходів [4, с. 26]. Існує дві концепції контролінгу. Згідно з американською концепцією, до сфери контролінгу (управлінського обліку) належать також завдання фінансового обліку. В центрі німецької концепції контролінгу стоїть внутрішній облік в різних формах: плановий, документальний. Слід зазначити, що зовнішній облік до сфери контролінгу не належить (табл. 3).

Таблиця 3. Концепції контролінгу [2, 6, 8]

Критерії	Німецька концепція	Американська концепція
Визначення контролінгу	Комплекс завдань з планування, регулювання і спостереження за результатами діяльності підприємства, що може інтерпретуватися як інформаційне забезпечення орієнтованого на результат управління підприємством.	Інформаційна система управління доходами і затратами (тобто прибутком) підприємства, що включає такі підсистеми як планування, контроль, аналіз і регулювання витрат і доходів.
Мета (завдання)	– попереднє планування цілей і ресурсів; – розробка варіантів управлінських рішень; – облік та інтерпретація даних контролю; – впровадження результатів, отриманих в процесі контролю, в наступний процес планування.	– визначення, збір та інтерпретація інформації для вироблення стратегії; – планування і контроль поточної діяльності; – розрахункове обґрунтування управлінських рішень, зворотній зв'язок; – визначення поточних фінансових результатів.
Функції	– вимірювальна – розробка підсистеми підконтрольних показників оцінки діяльності підприємства, його окремих підрозділів, співробітників, моніторинг діяльності і стану підприємства; – внутрішній контроль діяльності підприємства, підрозділів, працівників; – координація діяльності всіх ланок підприємства; – корегування – використання механізмів зворотного зв'язку при прийнятті корегуючих управлінських рішень; – сервісна – формування необхідної для управління інформації.	– формування необхідної інформації для оперативної і обґрунтованої підготовки управлінських рішень; – формування методології прийняття управлінських рішень та їх координації; – внутрішній контроль витрат на здійснення господарської діяльності підприємства в цілому та його структурних підрозділів
Підсистеми (складові)	– планування і контроль; – інформаційна; – організаційна; – управління персоналом.	– планування і контроль; – аналіз доходів і витрат, – регулювання доходів і витрат.

Як підсистему контролінгу слід виділити контролінг грошових коштів, оскільки грошові потоки – це окрема сфера діяльності підприємства, що безпосередньо впливає на всі інші сфери. Під контролінгом грошових потоків доцільно вважати специфічну інформаційну систему, яка забезпечує контроль, регулювання та балансування руху грошових коштів на базі принципу «управління за відхиленнями». Запропонована узагальнена схема (алгоритм) механізму контролінгу грошових потоків наведена на рис. 3.

1. Центральним елементом контролінгу грошових потоків є поточні бюджетні програми, в рамках яких відбувається балансування доходів і витрат підприємства з метою оптимізації прибутку. Стратегічний контролінг грошових потоків спрямований на максимізацію чистого грошового потоку в

довгостроковому періоді, тобто забезпечення фінансової рівноваги і стабільних внутрішніх і зовнішніх джерел підприємства в довгостроковій перспективі. Оперативний контролінг вирішує тактичні завдання досягнення стратегічних цілей і направлений на збалансування додатних і від'ємних потоків грошових коштів, з метою забезпечення поточної платоспроможності підприємства, яка має базуватися на додатному значенні чистого грошового потоку, оцінка якого здійснюється за допомогою звіту про рух грошових коштів. Проблема запровадження контролінгу полягає у необхідності побудови інформаційної архітектури для формування необхідної збалансованої системи показників [8]. Будь-яка модель стратегічної карти направлена на конкретизацію цілей і завдань. Процес управління ліквідністю підприємства складається з таких етапів: визначення резервів отримання прибутку шляхом прискорення вивільнення оборотних коштів; управління дебіторською і кредиторською заборгованістю на основі АВС-аналізу та за умови щільного співробітництва всіх підрозділів підприємства; складання бюджетних програм для збалансування грошових потоків; розробка й активне використання системи контролінгу на підприємстві.

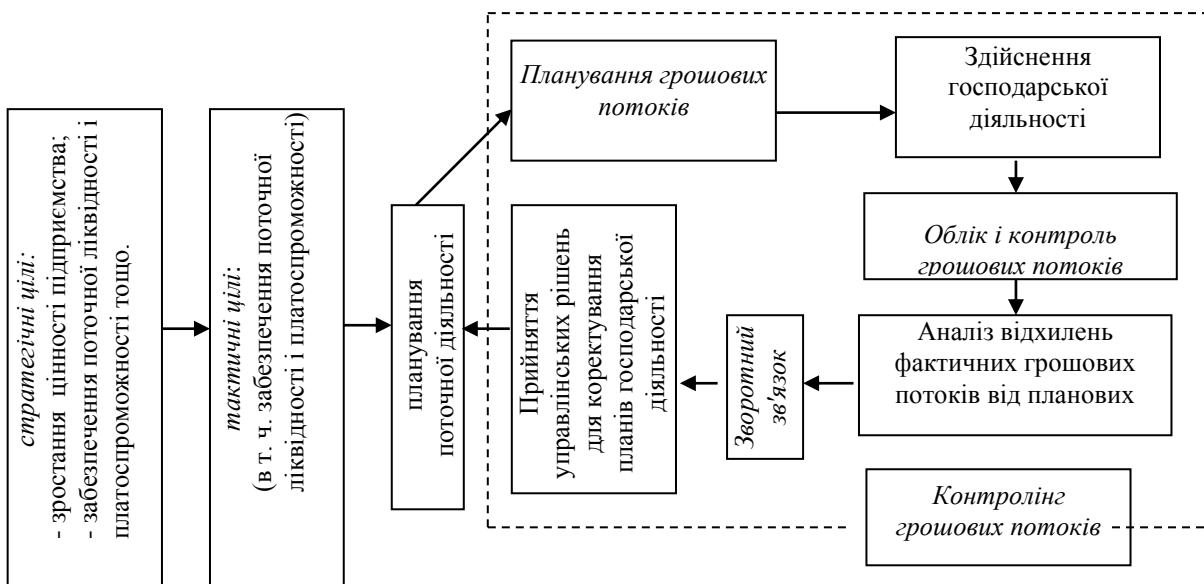


Рис. 3. Інформаційна система контролінгу грошових потоків

Лише за цих умов фінансові показники діяльності підприємства, в тому числі показники ліквідності і платоспроможності, будуть на високому рівні. Адже сутність запропонованого підходу саме в розумінні того, що платоспроможність підприємства є результатом складної системи причинно-наслідкових процесів, грамотне управління якими забезпечить виживання і процвітання підприємства як в поточному періоді, так і в стратегічній перспективі.

Впровадження стратегічної карти засноване на розробці бюджетної програми підприємства. Бюджетне планування – науково обґрунтований підхід визначення джерел створення і напрямків використання фінансових ресурсів на підприємстві для забезпечення стабільного економічного розвитку. Бюджетні програми є основним механізмом контролінгу (рис. 4).

Касовий бюджет є складовою частиною фінансового плану і основою для побудови прогнозного балансу і прогнозного звіту про прибутки і збитки. Касовий бюджет є відображенням звіту про рух грошових коштів, складеного прямим методом. Він виступає основою для планування, балансування,

регулювання грошових потоків згідно з планом господарської діяльності на певний період часу як тактичне вирішення стратегічних завдань. Касовий бюджет складається на основі платіжного календаря, який являє собою баланс грошових потоків на конкретну дату. У системі оперативного управління грошовими потоками від операційної діяльності підприємства основними видами платіжних календарів є: податковий платіжний календар; календар інкасування дебіторської заборгованості; календар виплати заробітної плати; календар (бюджет) формування виробничих запасів; календар (бюджет) управлінських витрат; календар (бюджет) реалізації продукції. Аналогічно розробляються підприємством бюджети інвестиційної та фінансової діяльності. Інформаційною базою при розробці касового бюджету виступають дані бухгалтерського обліку. На основі облікової, цінової політики, політики управління дебіторською й кредиторською заборгованістю визначають планові значення грошових потоків, на основі оборотів по рахунках бухгалтерського обліку – визначають фактичні.

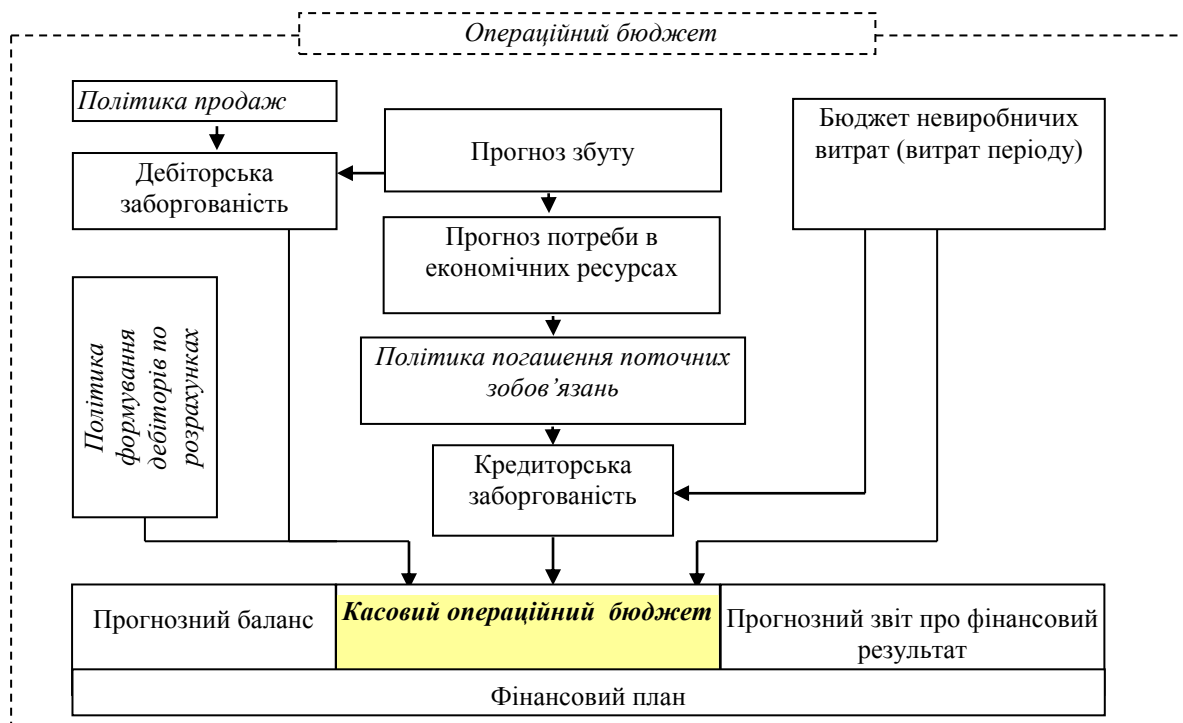


Рис. 4. Інформаційна база касового операційного бюджету

Шляхом порівняння фактичних і планових значень відбувається «управління грошовими потоками за відхиленнями», що забезпечує збалансованість руху грошових коштів підприємства. Таким чином, запровадження контролінгу, в тому числі контролінгу грошових потоків, на підприємстві, вимагає наявності інформаційної архітектури, якою є система збалансованих показників, спрямована на реалізацію стратегічних цілей підприємства шляхом збалансування фінансових та нефінансових показників діяльності. Впровадження стратегічних карт має відбуватися на основі бюджетування, що є основним механізмом контролінгу. У процесі бюджетування досягається збалансованість грошових потоків, тобто знаходження такого співвідношення між вхідними і вихідними грошовими потоками, між напрямками й умовами їх залучення і використання, що дає змогу досягти найкращих результатів діяльності.

**Висновки**

Ліквідність підприємства в ринковій економіці є першочерговою умовою існування підприємства як суспільно-економічного інституту. Переважна більшість вітчизняних підприємств мають проблеми з низьким рівнем ліквідності і платоспроможності. Проведені дослідження довели, що визначення платоспроможності і рентабельності діяльності на основі грошових потоків є більш ефективним з точки зору функціонування підприємства в умовах ринкової економіки. З метою переходу до світових стандартів ведення бізнесу, на підприємствах України доцільно запровадити контролінг грошових потоків, під яким розуміють специфічну інформаційну систему, що забезпечує контроль, регулювання і балансування руху грошових коштів на базі принципу управління за відхиленнями. Стратегічний контролінг грошових потоків направлений на забезпечення фінансової рівноваги і формування стабільних внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування підприємства в довгостроковій перспективі. Оперативний контролінг грошових потоків направлений на збалансування додатних і від'ємних потоків грошових потоків з метою забезпечення поточної платоспроможності підприємства, під якою вважаємо за доцільне розуміти додатне значення чистого грошового потоку, оцінка якого здійснюється за допомогою звіту про рух грошових коштів.

Для українських підприємств запровадження системи контролінгу грошових потоків є стратегічним завданням їх виживання на ринку. Концептуальним вирішенням цього завдання є впровадження разом з контролінгом на підприємстві системи збалансованих показників для всебічного контролю показників діяльності, в тому числі і фінансового розвитку. Такий підхід дасть змогу врахувати причинно-наслідкові зв'язки явищ господарської діяльності, які мають прямий чи опосередкований вплив на платоспроможність підприємства. Сутність запропонованого підходу саме в розумінні того, що ліквідність підприємства є результатом складної системи причинно-наслідкових процесів, грамотне управління якими забезпечить виживання і процвітання підприємства як в поточному періоді, так і в стратегічній перспективі.

Подальшого розвитку потребує розробка методичних підходів щодо застосування запропонованих заходів управління грошовими потоками підприємств з врахуванням особливостей галузевого спрямування підприємств.

**ЛІТЕРАТУРА**

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Шеринбек Х. Экономика предприятия: Пер. с нем. под общ. ред. И. П.Бойко, С. В. Валдайцева, К. Рихтера. – С-П.: Питер, – 2005. – 848 с.
3. Редченко К. EVAлюция сбалансированной системы показателей [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.cfin.ru/management/controlling/evaluation.shtml>
4. Аткинсон Э., Банкер Р., Каплан Р., Янг М. Управленческий учет. –М.: «Вильямс», –2007. – 880 с .
5. Райзберг Б. А., Лобко А. Г. Программно-целевое планирование и управление. – М.: ИНФРА–М, – 2002. – 432 с.
6. Фалько С., Рассел К., Левин Л. Контролинг в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/management/controlling/controlling.shtml>



7. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета : Пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, – 2004. – 496 с.
8. Измерение результативности компании / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, –2006. – 220с. – Серия «Классика Harvard Business Review».
9. Ольве Н.-Г., Рой Ж., Веттер М. Оценка эффективности деятельности компаний. Практическое руководство по использованию сбалансированной системы показателей. : Пер. с англ. Е. В. Кондуковой. – М.: «Вильямс». – 2003. – 304 с.

Надійшла 23.01.2012